

Wat is dat toch met '68?

Een antwoord aan Louis Tobback en Mark Elchardus

Koen Raes

Hoofdredacteur

Een aandachtige lezing van *Zwart op Wit* is interessant. Het geeft inzicht in Louis Tobbacks aandacht voor wat Mark Elchardus de 'oude breuklijn' noemde. En passant wordt de 'nieuwe breuklijn' in enkele cassante uitspraken van de kaart geveegd. Koen Raes reageert. Over geschiedschrijving, one-liners, waarden en normen.

De nieuwe vijand

Afgeven op achtenzestig is kennelijk terug 'in'. Toen de voormalige Nederlandse CDA-minister van Justitie een analyse maakte van de problemen waarmee de Nederlandse samenleving worstelde en, meer in het bijzonder naar oorzaken zocht voor de toenemende kleine criminaliteit (kruimeldiefstallen, straatvandalisme, drugsgebruik, panden kraken, onbetaald meerijden met het openbaar vervoer) was de diagnose snel gemaakt: dat kwam allemaal door het proces van erosie van de zuilen en toenemende individualisering en permissiviteit die in 'achtenzestig' een culmineerpunt hadden gevonden. De therapie was voor de overtuigde communitarist Hirsch Ballin, die zich uitgerekend in '68 tot het katholicisme had bekeerd, dan ook snel gevonden in een project waarbij het verzuilde verenigingsleven het maatschappelijk middenveld opnieuw zou reanimeren en aldus de gevergte burger- en gemeenschapszin zou weten op te wekken in het al te permissief geworden Nederland [1].

Louis Tobback bewandelt vergelijkbare paden. Ook hij probeert de hedendaagse malaise in de schoenen te schuiven van het 'permissieve ethos' van achtenzestig, van het 'verboden te verbieden', waarbij progressieven kennelijk meer

belangstelling hadden voor gemarginaliseerde groepen (zeg maar migranten, homoseksuelen, AIDS-patiënten, vluchtelingen, gevangenen) dan voor de grote meerderheid van het arbeidende volk. "Er is te veel criminaliteit", zo schrijft hij, en hij voegt er meteen aan toe dat er "te lang een soort linkse tolerantie geweest (is) voor dat soort zaken" [2]. Als analyse kan dit tellen. Alsof het de 'linkse tolerantie' zou zijn die het bestrijden van criminaliteit ooit in de weg zou hebben gestaan. Alsof de toegenomen kleine straatcriminaliteit op enigerlei manier in verband zou staan met die 'linkse' tolerantie. Alsof, kortom de door '68 geïnstigeerde 'mode om overal begrip voor op te brengen' aan de basis zou liggen van criminaliteit enerzijds en een permissieve ('linkse!') criminele politiek anderzijds.

Twee problemen worden hier boudweg op één hoop gegooid. Het eerste probleem is dat van de inderdaad toegenomen kleine straatcriminaliteit en van een falend repressiebeleid. Het tweede probleem is dat van het meest effectieve en meest legitieme beleid om die criminaliteit te bestrijden. Links heeft steeds gesteld dat (a) men de sociale voedingsbodem van crimineel gedrag nooit mag veronachtzamen, (b) dat repressie niet, of niet altijd het meest geschikte wapen is om

criminaliteit te bestrijden en (c) dat het repressie-apparaat met twee maten en twee gewichten weegt en heel wat milder ('permissiever') is tegenover witteboorden-criminaliteit dan tegenover kleine boefjes. Met (c) is Tobback het ongetwijfeld eens maar (a) herleidt hij tot 'modieus begrip' en (b) wellicht tot linkse tolerantie. Maar (b) is toch waarlijk *nooit* de dominerende doctrine in de strafpolitiek geweest net zo min als '68-ers' het repressieapparaat zouden hebben gemonopoliseerd. En ook al is er vandaag, in de links-realistische criminologische school, inderdaad een tendens om de effectiviteit van repressie te herwaarderen, dan nog blijft (b) wel degelijk een te verdedigen linkse stellingname die bijvoorbeeld in het ganse drugs'debat' zijn volle relevantie behoudt.

Bovendien blijft, zoals ik elders heb geargumenteed, het leggen van een rechtstreeks verband tussen toenemende onveiligheidsgevoelens en toegenomen straatcriminaliteit een sterk betwistbaar argument dat voorbijgaat aan alle andere bronnen van onveiligheidsgevoelens in onze door delocalisatie, flexibilisering, werkloosheid en technologische risico's geteisterde maatschappij [3]. En dan bovendien nog een verband suggereren tussen toegenomen straatcriminaliteit en linkse tolerantie zonder in enigerlei opzicht te verwijzen naar het harder wordend kapitalisme en de (toch niet linkse?) ideologie van het consumptisme is tenslotte onaanvaardbaar. Hier worden verkeerde pijlen op een verkeerde 'roos' afgeschoten.

Oude en nieuwe breuklijnen

Ik kan niet op iedere sneer van Tobback ingaan. Het gaat me om het globale vertoog dat de 'volkse toer' van het 'gezond verstand' wenst op te gaan en dat suggestief met een 'parlons vrai' verbindt. Volgens Tobback zou het socialistische gedachtengoed zijn vervreemd van zijn natuurlijke basis, de arbeidersklasse, en is dat vooral op rekening te schuiven van de 'erfenis van achtenzestig'.

Hij vond hierbij wetenschappelijke ondersteuning in de sociologische studies van Mark Elchardus die wees op het blijvende maatschappelijke en politieke belang van de oude links/rechts te-

genstelling (een houding die neigt naar grotere inkomensnivellering, een actieve overheidspolitiek en grote zeggingsmacht van de vakbonden tegenover een houding die eerder inkomensongelijkheid, een vrije markt, weinig overheidsinterventie en beperking van de syndicale macht voorstaat) die helemaal niet zou zijn vervangen door de nieuwe links/rechts tegenstelling (een houding die is gebaseerd op een solidaire, democratische en verdraagzame samenleving, politiek vertrouwen en het belang van postmaterieële waarden versus een houding gebaseerd op politiek cynisme, individualisme, materialisme, autoritarisme en minder verdraagzaamheid) [4]. In plaats van de nieuwe, veeleer 'culturele' links-rechtstegenstelling verder te accentueren en te verzelfstandigen - in termen van een kloof tussen 'universalistische culturele openheid' versus 'particularistische geslotenheid' (Swyngedouw), 'links-libertarisme' versus 'rechts-autoritarisme' (Hellemans) of 'postmaterialisme' versus 'materialisme' (Inglehart) - dient de cultuur van de arbeidersklasse (terug) in het linkse vertoog geïntegreerd. Want het overbenadrukken van de 'culturele kloof' leidt tot politieke verweesdheid van een arbeidersklasse die zich niet (meer) in het progressistische vertoog van linkse voormannen herkent, omdat die haar waarden als 'cultureel conservatief' heeft afgeschreven. Bovendien is het maar de vraag of de proliferatie van een libertaire vrijheidsopvatting wel zo 'progressief' is, dan wel eerder een normenloze populistische ontvoogding voedsel geeft. In een aantal bijdragen pleitte Elchardus ervoor om de oude waarden van oud links (respect voor gezin en gezag, fatsoensnormen, plichtsbef en een arbeids-ethos) terug in ere te herstellen want precies de afstand tussen een al te libertair geworden links vertoog en de natuurlijke basis van de socialistische partij zou in belangrijke mate het succes verklaren dat het Vlaams Blok bij zekere delen van de arbeidersklasse kon boeken.

Die analyse van Mark Elchardus komt mij voor als erg plausibel. Ik heb er geen enkele moeite mee om te erkennen dat, bijvoorbeeld, in het recente verleden vooral de emancipatie van andere dan huwelijkse samenlevingsvormen centraal heeft gestaan en dat daardoor minder aan-

dacht is gegaan naar de dagelijkse problemen waarmee mensen in en hun gezinsleven - waar zij nochtans hun belangrijkste levensidealen in projecteren - worden geconfronteerd, met het huis-met-tuintje-ideaal, zeg maar, en met de veranderende partner- en ouderschapsrol daarin [5]. In het algemeen kan men stellen dat de socialistische beweging altijd al meer belangstelling heeft betoond voor het openbare en het sociaal-economische leven en de privé sfeer relatief verwaarloosd heeft, als ware dat het natuurlijke - en dus verdachte - terrein van de christen-democratie. In de gezinsbeweging speelde de socialistische beweging geen prominente rol, tenzij het erom ging dat gezin te democratiseren, te strijden voor de gelijkberechtiging van andere samenlevingsvormen en op te komen voor collectieve voorzieningen die zekere gezinsactiviteiten konden overnemen.

Maar dat is ook logisch, net zo logisch als opkomen voor de zieken, eerder dan de gezonden, de werklozen, eerder dan de werkenden, de armen, eerder dan de rijken, de 'gemarginaliseerden', eerder dan de 'normalen', de 'buitenstaanders', eerder dan de 'gevestigden'. Voor een links politicus zou dit zelfs een evidentie moeten zijn, in plaats van die solidariteit als een 'modeverschijnsel' en betrokkenen als 'exhibitionisten' af te schilderen. Die solidariteit getuigt precies van een postmaterieel waardenbesef dat verder kijkt dan het utilitaire eigenbelang.

In dezelfde zin namen progressieven het op voor 'a-typische' samenlevingsvormen die door 'de enge definitie van het gezin die de kerk erop nahoudt' werden verdrukt en gediscrimineerd, terwijl die huwelijkse gezinsvorm ondertussen in de minderheid is gesteld. Zelfs de Bond van Grote en Jonge Gezinnen definieert zichzelf vandaag als een organisatie die openstaat voor alle gezinsvormen. Die tolerantie zou er niet zijn gekomen indien links zich niet zou hebben bekommerd om die alternatieve samenlevingsvormen.

Zeker, het is een tijdje bij sommigen bon ton geweest om het huwelijkse gezin en zelfs het ouderschap als (klein)burgerlijk en dus verwerpelijk af te schilderen. Dat was beslist eenzijdig en kan ook niet echt als een dominerend vertoog worden aanzien, maar ondertussen heeft die kri-

tiek toch maar geleid tot het afbouwen van het patriërchaat en tot het erkennen van een meer egalitair en tegelijk kwetsbaarder relatieverband. Zij heeft geleid tot het openbaar erkennen van het recht op geboortecontrolé (met inbegrip van abortus), het recht op behoorlijke kinderopvang, het recht op een 'schuldloze echtscheidingsprocedure'. Dat dit allemaal ook weer nieuwe problemen opwerpt, valt niet te loochenen, maar die problemen aftekenen tegenover het idyllische beeld van het paternalistische gezin met "de man die op zijn spade leunt, de vrouw die brood snijdt in de keuken, de kinderen die lachend spelen in de tuin" [6] - het oogt als een reclamespotje voor cholesterol-arme margarine - is wat al te makkelijk.

Dat is mijn basisbezwaar tegen Tobbacks' vertoog: de manier waarop hij zekere actuele vraagstukken contrasteert met een socialistische benaderingswijze uit een recent verleden waarin 'achtenzestig' de plak zou hebben gezwaaid en met een nog ouder verleden toen het socialisme nog op een duidelijke wij-identiteit beruiste. Zijn begrip voor de oude waarden en tradities wordt hierbij telkens meer uitgesmeerd en krachtadiger vertolkt dan zijn begrip voor nieuwe waarden en perspectieven. Dat veruiterlijkt een zeker restauratiedenken waarin het bilan van '68 wezenlijk negatief wordt gekleurd. Daar situeert zich een fundamenteel meningsverschil. Ik ben ook niet blind voor de excessen van een zeker ongelimiteerd expressief individualisme - waarvan ik de voedingsbodem veeleer in de kapitalistische consumptiemaatschappij dan in de 'linkse tolerantie' situeer - maar vind het bilan van '68 overwegend positief. Méér zelfs: ik meen dat talrijke reactionaire tendenzen vandaag eerder om een nieuw '68 schreeuwen, dan om restauratie. Het vertoog waarin 'achtenzestig' wezenlijk als een 'ontsporing' wordt geduid, dat is precies - of men dat nu graag hoort of niet - het vertoog van het Vlaams Blok en dat vertoog is onjuist, onrechtvaardig en draagt in zich de kiemen van de nieuwe intolerantie.

Elchardus verwijt me dat ik in Tobbacks' charges tegen "de erfenis van de 68-ers", die "het linkse gedachtengoed monopoliseerden en marginaliseerden" en "socialisme met anarchisme en

gemakzucht" verwarren (blz. 91-92) een vertoog herken dat ook het Vlaams Blok zich heeft eigen gemaakt. Hij vindt dit een oneerlijk argument [7]. Oneerlijk? In *Grove Borstels* van Marc Spruyt wordt nochtans haarfijn uit de doeken gedaan hoe het Vlaams Blok zijn strategie orienteert tegen "de metapolitieke macht die de progressieve generatie van mei '68 de laatste twintig jaar heeft opgebouwd", tegen de "intellectuele terreur van de mei '68-generatie...op school" en tegen "het politieke machtsmisbruik waartoe een bepaalde kliek nihilistische '68'ers in onze omroepwereld zich nog altijd laat verleiden" [8]. En de vergelijking reikt, helaas, verder. Waar Tobback het begrip economisch vluchteling voor "onbestaande" verklaart (en aldus plots een "juridische correctheid" volgt die hij in andere contexten zo gaarne als een "spitsvondigheid" wegwuift) en in het asieldossier vooral de "leperds" in de verf zet (blz. 96-97), alle drugsgebruik met "verslaving" vereenzelvigd (blz. 93), in de solidariteit met seropositieven vooral een "modeverschijnsel" ontwaart (blz. 93) en in het stadhuis geacteerd samenlevingscontracten "exhibitionistisch" noemt (*De Morgen*, 28 oktober 1995) verwoordt hij een vertoog dat wellicht gedeeld wordt door een flink deel van de electorale achterban die hij voor zich wil winnen. Maar is dat een reden om het klakkeloos over te nemen? Tobback heeft hier kennelijk een handje van weg: in een *Humo*-interview van enkele jaren terug antwoordde hij op een vraag over de realisatie van de 0,7 %-norm voor ontwikkelingssamenwerking ook al dat hij het geld toch niet kon halen bij de weduwen en wezen, hierdoor het moeizame werk van talloze ontwikkelingsorganisaties in diskrediet brengend. Neen, ik stap daar niet zo begripvol overheen en indien Elchardus terecht kritiek heeft op het rechts populisme, dan zou hij ook wat kritischer mogen staan tegenover tendensen tot een links-populistisch vertoog.

Ik weet natuurlijk ook wel dat Tobback het rechtse gedachtengoed niet op inhoudelijk vlak overneemt en ik weet best dat hij door een diep gevoel voor rechtvaardigheid gedreven wordt. In *Zwart op Wit* staan onbetwistbaar ook behartenswaardige uitgangspunten, al is het maar omdat ze discussie kunnen losweken. Verre van mij om

te beweren dat Tobback enige sympathie zou hebben voor het rechts-extremisme. Maar de manier waarop hij problemen aan de orde stelt, is niet zo onschuldig en geeft precies voedsel aan het soort vooroordelen waarmee extreem-rechts zo handig de publieke opinie bespeelt.

Overigens blijft de vraag over welk links gedachtengoed het eigenlijk gaat en wie of wat er precies door werd 'gemonopoliseerd' en 'gemarginaliseerd'. Gaat het hier om de media ('wat de BRTN is voor het Vlaams Blok is *De Morgen* voor Tobback')? Het onderwijs? Of zelfs de SP? Richt Tobback zijn pijlen op '68-ers zoals Luc Van den Bossche, Norbert de Batselier, Freddy Willockx, Eric Derycke of Toon Colpaert? Dat kan ik me niet voorstellen. Tobback kan toch bezwaarlijk die generatie hebben geïsoleerd wanneer hij het over "het einde van een politieke generatie" had in de nasleep van de Agusta-affaire. Het was toch die generatie die revolteerde tegen de vriendschapsbanden tussen de BSP en de MPR van Mobutu, de partij voor verdere Imbranco's wenste te behoeden en opkwam voor progressieve frontvorming, ontzuiling en economische structuurhervormingen?

Nee, Tobback heeft het niet over de historische achtenzestigers, hij heeft het over de vigerende achtenzestig-mentaliteit, of wat hij daaronder verstaat. Hier wordt de redenering bijzonder duister want Agusta, daar heeft precies die generatie niets mee te maken, terwijl de generatie die vergelijkbare praktijken in de stellingenoorlog met de CVP oirbaar had gemaakt, precies de generatie van de 'oude breuklijn' was. Een consistente kritiek van dergelijke praktijken vergt aldus toch wel enige identificatie met het postmaterialisme van '68, maar dat wordt nu net niet gezegd.

Tobback zal het toch zelf wel zijn opgevallen dat de generatie van de oude breuklijn niet eens erg verontwaardigd was over de Agusta-affaire ("het was tenslotte toch voor de beweging"...de "traditionele waarden en deugden", weet je wel)... terwijl de jonge generatie zich wel verontwaardigd maar niet geïsoleerd voelt omdat het 'hun' affaire niet is.

De 'erfenis' of de 'herinnering' van '68

Opvallend is dat zowel Tobback als Elchardus

in hun kritiek op 'achtenzestig' de toenmalige gebeurtenissen tot wat evenementiële anekdotiek reduceren. Dat is vergelijkbaar met de retoriek waarin de Franse Revolutie tot de guillotine wordt herleid. De vergelijking is - afgezien van het aanzienlijke verschil in proporties - niet misplaatst, want ook over de betekenis van die Franse Revolutie werden altijd al hevige controversen gevoerd die telkens weer een tijdsgebonden draagvlak hadden waarin actuele vraagstukken worden gevisieerd. En dat is natuurlijk ook de inzet van Tobback en Elchardus.

Wie de diagnose opmaakt van een tijdsgewricht doet dit vaak door historiserende contrastbeelden te hanteren die duidelijk maken waarin de bestudeerde periode van de eraan voorafgaande verschilt. Tegelijk gaat men op zoek naar de kiemen die reeds in het verleden werden gelegd voor wat vandaag problematisch wordt geacht. Dat dergelijke 'achteruitblikkende' reconstructies steeds ideologisch getekend zijn, is voorspelbaar. Zij hebben uitgesproken 'vooruitblikkende' intenties. Zij beschrijven niet alleen, maar schrijven ook voor. En dat geldt zowel voor de 'mythische' als voor de 'anti-mythische' ('revisionistische') evocaties. Zo stoffeert de betekenis van de Franse Revolutie nu reeds tweehonderd jaar een tegelijk wetenschappelijk én ideologisch debat, dat op haar beurt weer aanleiding werd tot diverse geschiedenissen van de geschiedenis van de Franse Revolutie. Toen Mitterrand in 1989 in positieve zin verwees naar de erfenis van Robespierre en de Jacobijnen, de Badinters een lijvig boekwerk aan Condorcet wijdden terwijl Jean Marie Le Pen zich aansloot bij de 'royalisten' die de onschuld van Louis XVI verdedigen, dan hadden zij daar elk specifiek actuele en specifieke ideologische intenties mee. Door partij te kiezen in een historisch debat, vertolkten zij tegelijk hun verwantschap met, respectievelijk, de socialistische, de liberale en de anti-revolutionaire historiografie.

Iets vergelijkbaars is nu reeds 28 jaar aan de gang in discussies over de betekenis van '68. De discussie over de betekenis van achtenzestig geeft steeds opnieuw aanleiding tot polemiek, een polemiek waarin de toekomst, eerder dan het verleden de inzet vormt. Op één of andere

manier blijkt achtenzestig sommigen te irriteren, terwijl anderen veeleer opkomen om er de inzet van te actualiseren. Wat hierbij opvalt, is dat het debat zich quasi-vanzelfsprekend verengt tot een debat over wat op enkele Vlaamse universiteitscampussen heeft plaatsgegrepen, en dan vooral over het handelen van enkele protagonisten daarin. Voor- en tegenstanders reduceren het tot een enigszins studentikoos verschijnsel, gedomineerd door een beperkte schare groupuscules en dito problematieken. Hoe zij achtenzestig hebben 'meegemaakt' kleurt af op hun betekening van wat achtenzestig is geweest. De evenementiële 'petite histoire' wordt uitvergroot als bevatte zij de quintessens van het gebeuren. Alsof '68 niet een wat breedmaatschappelijker draagvlak had, van de Interschol-beweging tot jongeren in Taizé, van de werkgroep 'Arbeid' in de Volksunie tot *De Nieuwe* en *De Nieuwe Maand*.

Het valt niet te loochenen dat in het kielzog van '68 van het extreem-linkse gedachtengoed een zeker appèl uitging, waardoor ook gematigd links in die richting opschoof. Het valt niet te loochenen dat die extreme linkerzijde - ook wel 'klein-links' genoemd - een grote zelfzekerheid uitstraalde die de gevestigde sociaal-democratie ergerde; dat werd gesymboliseerd in de tweespalt tussen de 'officiële' 1 mei-stoet en de daarvan strikt gescheiden optocht van extreem-, klein- en nieuwlinkse groepen.

De academische 'pensée soixante huit' waarin vooral filosofen een prominente rol speelden, was daarbij, inderdaad, niet bepaald democratisch te noemen en het 'theoretisch anti-humanisme' - van structuralistische, marxistische, fenomenologische of psycho-analytische aard - ('l'homme est mort') justifieerde niet zelden een praktisch anti-humanisme met totalitaire implicaties [8]. De kritiek werd opgeslokt door een dergelijke fascinatie voor een nieuwsoortige, alternatieve denkwijze die de wereld en zijn problemen begrijpelijk maakte, dat zij soms weinig kritisch was te noemen. Maar dit '68 was alvast zeker niet 'permissief', terwijl het maar de vraag blijft of het buiten enkele universitaire campussen wel zoveel aanhangers had. Ergernis over extremen is bovendien net iets te makkelijk, want zonder extremen zou er geen centrum zijn.

Wie uitgerekend vandaag uithaalt naar de toenmalige zuigkracht van extreem-links, doet dit vandaag in een context waarin vooral de zuigkracht van extreem-rechts toonaangevend is. Is dat niet veeleer wat verontwaardiging zou moeten opwekken?

Hoedanook, de persoonlijk beleefde *petite histoire*, gekleurd door nostalgie of aversie, is weinig relevant. Voor hetzelfde geld zou ik - toen veertien jaar - achtenzestig kunnen reduceren tot een poster van Che en van een naakt flower power meisje (de combinatie!), het klandestien verspreiden van 'Het rode boekje voor scholieren' op school en...tot acties om te mogen roken op de speelplaats. Dat Elchardus beweert "het concrete te schuwen", maar precies over achtenzestig niets meer dan een aantal anekdotes aanhaalt, is betekenisvol. Hier is meer aan de hand en daartoe hoeft men echt niet aan 'hineininterpretierung' te doen. Tobback is hier tenminste veel directer; hij richt zich tegen de 'erfenis' van achtenzestig.

Permissiviteit als produkt van 'links'

Wat is die erfenis precies? Het "verwarren van socialisme met anarchisme en gemakzucht" [9]. Daar moeten we het zo ongeveer mee stellen. Terwijl auteurs als Wallerstein [10], Offe [11] of Habermas [12] en bij ons Staf Hellemans [13] de kern van de erfenis van achtenzestig situeren in de kritiek van traditionele gezagsvormen en in de opkomst van de nieuwe sociale bewegingen, blijkt Tobback zich vooral "gemakzucht" te herinneren, terwijl Elchardus ook nog het marxisme aan de schandpaal zet.

Over de onrechtvaardige identificatie van anarchisme en gemakzucht (Elchardus voegt daar nog het salon aan toe) wil ik het hier niet eens hebben; zij getuigt van een volstrekte onkennis van het anarchistische gedachtengoed en is beledigend voor anarchistische socialisten als Anton Constandse, Arthur Lehning of Leo Apostel (anarchisten hebben immers, veel meer dan sociaal-democraten, vertrouwen in het vermogen tot zelfcontrole van de mens). Evenmin ga ik in op de even onrechtvaardige (maar vandaag erg modieuze) verwerping (door Elchardus, niet door Tobback) van het ganse neo-marxisme, want dat

heeft wel wat meer om het lijf dan de wat betweterige dogmatiek waarop Elchardus zich blindstaart. Laten we ons op het verwijt van 'gemakzucht' concentreren, door anderen meestal als 'permissiviteit' aangeduid. Is dat 'de erfenis van achtenzestig'?

Vooreerst stelt zich toch een empirische vraag: is het echt waar dat de 'permissiviteit' of de 'gemakzucht' significant is toegenomen of wordt zij vandaag alleen maar als problematischer ervaren omdat de middelen schaarser en het kapitalisme drierster worden? En omdat de regels die kunnen worden overtreden almaar toegenomen zijn (denk maar aan de ganse *équipage* die van een gewone fietser wordt geveerd in contrast met zijn toegenomen externe onveiligheid). Ik zou daar niet meteen een antwoord op durven geven maar vindt - zoals Elchardus - de algemene stelling dat "de burgerzin...in de laatste jaren in het ongereede geraakt (is)" [14] alvast voor betwisting vatbaar. Maar, aangenomen dat zij waar zou zijn, is het natuurlijk zaak er de precieze oorzaken van op te sporen. Dan vallen er toch minstens drie uitingen van 'permissiviteit' te onderscheiden.

(a) De eerste vorm van permissiviteit ligt in het verlengde van het welvaartsoptimisme en van de verzuilde stellingenoorlog uit de jaren zestig. De socialistische beweging probeerde - zoals de christendemocratische zuil - zoveel mogelijk machtsposities in staat en maatschappij te veroveren en daarin werden de grenzen van de wetelijkheid al eens bijzonder vaag. Eigenbelang en collectief belang konden makkelijk met elkaar worden verzoend, maar ook partij- en staatsbelangen liepen moeiteloos in elkaar over. De zuilen verdeelden de macht onder elkaar en de bevolking werd gesocialiseerd in een consumenten-democratie, waarin geluk en welvaartsverhoging met elkaar werden vereenzelvigd. Die hedonistische ideologie vormde als het ware het gemeenschappelijke decor waarachter zich de belangenstrijd afspeelde. Socialisme, dat was meer macht over het staatsapparaat en (steeds) meer welvaart voor iedereen. In een dergelijk grenzeloos welvaartsoptimisme spelen ethische overwegingen een geringere rol en men kon, inderdaad, heel wat politiek-ideologische controversen

als het ware afkopen middels de reallocatie van de middelen in een toch groeiende koek.

Dat leidde, inderdaad, tot gemakzucht, met name tot levensbeschouwelijke gemakzucht bij een socialistische beweging die haar identiteit verregaand verwaarloosde maar in wezen het kapitalistische ethos democratiseerde. Het is het soort permissiviteit waar we vandaag nog in dossiers als Agusta of Abos mee worden geconfronteerd, maar ook de permissiviteit die de kop opsteekt waar men weigert solidariteit ook als een moreel engagement 'in tijden van schaarste' te erkennen. Die problematiek wordt echter niet in termen van permissiviteit of gemakzucht geduid.

Nochtans draagt de 'oude BSP', die was vastgeklonken op de 'oude breuklijn', een verpletterende verantwoordelijkheid in het dulden van het soort praktijken waarmee de SP in de Agusta-affaire werd geconfronteerd. De 'oude breuklijn' wettigde een politieke praktijk waarbij het erop aan kwam zoveel mogelijk macht in het staatsapparaat en in de maatschappij te veroveren, in afwachting van verdere overwinningen. Zij gaf voedsel aan een ethos van het 'wij tegen de rest' in partij, vakbond en mutualiteit, 'de beweging', zeg maar. Over die permissiviteit hebben Tobback en Elchardus het uitdrukkelijk niet. Integendeel, Elchardus verdedigt een herwaardering van de zuilen als *vertooggemeenschappen*, daarmee juist voorbijgaand aan de levensbeschouwelijke uitholling van de zuilen in de jaren '60.

(b) Neen, zij viseren de 'libertaire permissiviteit' die uit achtenzestig zou zijn voortgesproten, hoewel achtenzestig zichzelf toch in belangrijke mate begreep als een 'postmateriële' kritiek van het 'biefstukken-socialisme', een kritiek van de vervreemding in de welvaartsmaatschappij, een kritiek van een verzuiling waarin precies die postmateriële waarden geen kansen kregen, een kritiek van een ouderlijke macht die kinderen nog als een bezit zag. Die kritiek was in belangrijke mate *morele kritiek, kritiek op de hypocrisie van de kleinburgerlijke moraliteit* (je zegt x, maar je doet y), op het verraad en de vervlaking van socialistische idealen 'voor een bord linzensoep', op de verstarring en het onbegrip van 'het establishment'. Zij werd gedreven door een zeker 'authenticiteitsideaal' dat misschien

naïef was, misschien te snel in de armen van valse profeten werd gedreven, misschien te 'idealistisch' was [15]. Maar zij was wel degelijk gestoeld op morele verontwaardiging, en niet op indifferentisme of 'permissiviteit'.

Of wordt met permissiviteit alleen maar bedoeld op democratisering en anti-autoritarisme, het feit dat men sedert achtenzestig gezag en gezagsargumenten in gezin, onderwijs en politiek niet zomaar slikt, maar dat gezag om verantwoording kan roepen? Concentreert de wrevel zich in dat greintje egalisering waardoor ouders, politici, professoren, rechters of leraars inderdaad niet meer op een zelfevidente en zelfgenoegzame autoriteit en status kunnen bogen en daardoor wat 'gewoner' zijn geworden. Zit de angel in het feit dat de kloof tussen gezag en samenleving te smal is geworden? [16] Tobback meent uitdrukkelijk van wél en illustreert dit met voorbeelden van mensen die zonder schroom de politicus met alles en nog wat lastigvallen. Dat laatste hekelt hij terecht, maar is het een bewijs van een te kleine kloof of juist van een louter cliëntelistische en onvoldoende democratische positionering van de politiek? De 'politieke prostitutie' die hij aan de kaak stelt - en ook door 'achtenzestig' werd bekritiseerd - heeft meer te maken met de manier waarop politici zichzelf op de *politieke markt verkocht hebben en aldus zekere verwachtingen hebben gecreëerd*, dan met een kloof die te smal zou zijn geworden. Cliëntelisme is paternalistisch, niet democratisch. Ik pleit ook voor een herwaardering van het politieke, maar dan niet vanuit een kritiek op een kloof die te smal zou zijn als wel vanuit kritiek op een kloof die niet democratisch is.

(c) Tenslotte is er de permissiviteit die in het kielzog van de neo-liberale revival in de jaren tachtig, althans in het bewustzijn, wijd verspreid raakte. Het moet dit soort permissiviteit zijn waar Tobback op doelt wanneer hij een *individualiserende vorm van denken* ('ikke en de rest kan stikke') aan de kaak stelt. Welnu, dit neo-liberale libertarisme (men leze de radicale manifesten van de toenmalige PVV-Jongeren) begreep zichzelf ook al uitdrukkelijk als een 'kritiek van achtenzestig', een kritiek op het al te 'linkse' ('gauchistische'), al te 'collectivistische', al te 'etatistische'

denken van de nieuwe sociale bewegingen. Ik zie géén continuïteit tussen dit neo-liberalisme en achtenzestig, maar een fundamentele breuk. Terwijl het neo-liberalisme achtenzestig demoniseert in termen van collectivisme wordt het door Tobback in termen van libertarisme geculpabiliseerd. Voorwaar, achtenzestig blijkt zowat alles en nog wat te hebben omvat...

Het is bijzonder jammer dat Tobback - zoals anderen - het onderscheid niet maakt of ziet tussen 'permissiviteit' en 'tolerantie'. Dit getuigt alvast niet van visie. Dat is namelijk een formidabele cadeau aan het extreem-rechtse gedachtengoed dat ook al zo gaarne tolerantie op grond van respect (voor de andersdenkende, de andersgeaarde, de anderslevende) verwacht met permissiviteit op grond van indifferentisme tegenover en trivialisering van ethische waarden. Het suggereert dat wie erkenning vraagt voor, zeg maar, het recht op waardig sterven, een a-morele positie vertolkt, een positie die in niets verschilt van het 'door te vingers zien' van straatvervuiling, zwartrijden of fraude. Mijns inziens vormt het beklemtonen van het onderscheid tussen beide juist een fundamenteel linkse zaak die dient verdeeld, zowel tegen conservatieven die iedere afwijking van hun mening of levenswijze per definitie als 'a-moreel' of zelfs immoreel diskwalificeren als tegen 'progressieven' die het a-moralisme als leer verkondigen.

De inzet

Maar Tobback viseert niet alleen de permissiviteit. Het kan toch geen toeval zijn dat in *Zwart op Wit* met geen woord wordt gerept over de derde wereldbeweging, de vrouwenbeweging of de vredesbeweging (waar hij nochtans zelf een prominente rol in heeft gespeeld) en dat over de milieubeweging alleen maar een relativerende opmerking over het veelbesproken gat in de ozonlaag wordt geplaatst [17]. Neen, Tobback laat duidelijk blijken dat hij het partij kiezen op de oude breuklijn meer dan op de nieuwe breuklijn richtinggevend vindt. Dat is een fundamentele optie. Want het verwijt van 'gemakzucht' dekt makkelijk een verwijt van 'ongehoorzaamheid', het verwijt dat men niet meer klakkeloos autoriteiten volgt. En inderdaad: niet-autoritair

opvoeden is nu eenmaal moeilijker dan het 'vader weet het best' aan te houden. Dat is niet anders voor een politiek die 'van bevel naar onderhandeling' is geëvolueerd [18]. Het is mogelijk dat ouders 'uit gemakzucht' hun kinderen niets meer durven weigeren en het is mogelijk dat politici 'uit gemakzucht' de moed niet meer hebben de vox populi tegen de haren in te strijken. Maar dergelijke gemakzucht heeft net zo min nog iets met opvoeden te maken als zij iets uitstaans heeft met democratie. Om dat te begrijpen moet men echter precies een postmaterieel waardenperspectief innemen. Met andere woorden; de nieuwe breuklijn ernstig nemen.

Het is één zaak de waarden van links op de oude breuklijn te herwaarderen, een andere om die herwaardering tegen de waarden van links op de nieuwe breuklijn uit te spelen. Integendeel; wil men het socialisme als ethisch project inhoud geven, dan is juist vereist dat afstand wordt genomen van het 'oude' materialisme, want het is onmogelijk om de geveerde nieuwe solidariteit, die niet slechts op eigenbelang kan berusten, daarop te begronden. Men zal krachtadig moeten strijden voor tolerantie, in plaats van vastgeroeste vooroordelen voedsel te geven en men zal, vooral, een band moeten weten te smeden met de jongerengeneratie, die al te makkelijk de kop van jut is in het vigerende politieke vertoog waar zij vooral in termen van een 'probleemjeugd' wordt benaderd en waar ook al weer met nostalgie naar de goede ouwe ouderlijke gezagsvormen uit de tijd van toen wordt verwezen. Wie vandaag echter het ethische slechts weet inhoud te geven in termen van grenzen, limieten, discipline en behoudende stroefheid [19] en niet ook in termen van bevrijding, zelfontplooiing en verandering laat zich het ethische vertoog *wegkapen* door neo-conservatieven voor wie ethiek en behoudsgezindheid altijd al synoniemen zijn geweest.

Want de inzet vormt, natuurlijk, een actuele discussie over de toekomst van het socialisme en van de progressieve frontvorming. Op die discussie heeft Tobback een wissel gelegd. Ook al spreekt hij zich positief uit over het initiatief van Maurits Coppieters, Norbert De Batselier en Freddy Willockx, dan toch zijn de pijlen die hij

richt naar nieuw links demate ongenueanceerd, dat zij weinig ruimte voor dialoog laten. Hij vergrendelt, eerder dan ontgrendelt discussies en wuift kritiek al te makkelijk van de hand als die van (eventueel 'eeuwige') 'malcontenten'. Hij zal het geweten hebben...

Elchardus meent mij ondertussen een schuld-vordering te mogen voorleggen. Ik houd die, als-nog, voor onbesteld. Wegens onvoldoende ge-frankeerd. Voor de strafport zal hij zelf moeten opdraaien...

-
- [1] Raes, K. 'Onveiligheid in een normenloze wereld. Bedenkingen bij het Nederlandse Integrale Veiligheidsrapportage', *Samenleving en Politiek*, 1, 3, 4-13.
- [2] Tobback, L., *Zwart op Wit*, Antwerpen-Baarn, 1995 91-92.
- [3] Raes, K., 'Onveiligheid...'; op. cit.; Raes, K., 'De naakte samenleving. Pleidooi voor een onpersoonlijke maar vertrouwde publieke cultuur', *Justitiële Verkenningen*, 21, 5, 1995, 62-95.
- [4] Elchardus, M., 'Gekaapte deugden. Over de nieuwe politieke breuklijn en de zin van limieten', *Samenleving en Politiek*, 1, 1994, 1, 20-27; Elchardus M., 'Verschillende werelden. Over de ontduubeling van links en rechts', *Samenleving en Politiek*, 1, 1994, 7, 5-17.
- [5] Raes, K., 'Gezinnen en gezindheden. Ethische dimensies van gezinsrelaties', *Mores Pedagogisch Tijdschrift voor Morele Problemen*, 3, 1994, 87-101.
- [6] Tobback, L., op. cit., 92.
- [7] Elchardus M., 'Het concrete is sterk overroepen. Bedenkingen naar aanleiding van Zwart op Wit', *Samenleving en Politiek*, 2, 1995, 9, 34-44.

Elchardus verwijt me nog heel wat dingen meer die ik in een erg summier interview in *De Morgen* van 30/10 aan de orde heb gesteld. Ik ga daar niet op in, gezien hij gebruik maakt van een soort one-liners, boutades en veralgemeningen die hij zijn tegenstrevers verwijt. De grond van de zaak zou daardoor verloren gaan, en dat zou jammer zijn voor de discussie.

- [8] Geciteerd in Marc Spruyt, *Grove Borstels*. Stel dat het Vlaams Blok morgen zijn programma realiseert, hoe zou Vlaanderen er dan uitzien?, Leuven 1995, pp. 164-170.
- [9] Tobback, L., op. cit., 91.
- [10] Wallerstein, I., *Historical Capitalism*, London, 1978.
- [11] Offe, C., *Strukturprobleme des kapitalistischen Staates. Aufsätze zur politischen Soziologie*, Frankfurt, 1972.
- [12] Habermas, J., *Theorie des kommunikativen Handelns*, Frankfurt, 1981.
Van Habermas is nochtans bekend dat hij frontaal in de aanval is gegaan tegen de studentenbeweging uit de jaren '60 waar die beweerde 'dat er geen wezenlijk verschil was tussen fascisme en parlementaire democratie'. Zijn verdediging van die democratie heeft zelfs geleid tot een boycot van zijn colleges. Maar dat verhindert Habermas niet om, wat afstandelijker, de erfenis van '68 in de nieuwe sociale bewegingen te situeren en ze in die zin positief te waarderen.
- [13] Hellemans S., (ed.), *Van mei '68 tot Hand in Hand*, Leuven, 1995.
- [14] Tobback, L., op. cit., 44
- [15] Lasch, C., *The true and only heaven. Progress and its critics*, New York, 1991.
- [16] Tobback, L., op. cit., 88.
- [17] Tobback, L., op. cit., 48.
- [18] Huyse, L., *De politiek waarbij. Een blik op de jaren '90*, Leuven, 1994, 44.
- [19] Cf. Elchardus, M., '1 eve de stroefheid', in: *Op de ruïnes van de waarheid. Lezingen over de tijd, politiek en cultuur*, Leuven, 1994, 44-66.